

DOI: 10.32347/2786-7269.2024.9.220-228

УДК: 711

Печений О.В.,pechenyi_ov-2022@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0006-6276-8113,
Київський національний університет будівництва і архітектури

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТАТИСТИКИ ТА ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ВПЛИВ НА ПРИКОРДОННІ ТЕРИТОРІЇ

Вторгнення в Україну збройних сил російської федерації, розпочате 24 лютого 2022 року, завдало серйозних втрат крихкій соціальній та гуманітарній ситуації в Україні, а гуманітарна катастрофа масштабів, яких не бачили в Європі з 1945 року, тепер стає дедалі ймовірнішою. У той час як людські та економічні втрати від конфлікту продовжують зростати, постають питання, що робити після війни, як розвивати постраждалі населені пункти та регіони, особливо які розташовані на прикордонних територіях.

Спираючись на дані зібрані різноманітними організаціями та урядом України, проведено аналіз та оцінка демографічної статистики та географічного розподілу населення в сучасній Україні. Зроблено порівняння двох періодів, за рахунок чого відображено картину того яка ситуація з населенням в прикордонних регіонах України та загалом в країні.

Ключові слова: демографічна ситуація; внутрішньо переміщена особа; особа, що повернулася; місце постійного проживання; біженці.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення та війна, яка фактично почалася у 2014 році, спричинили безпрецедентну кризу, в тому числі і в планувальному плані територій, які знаходяться на кордоні з російською федерацією. Постраждалі прикордонні міста, села та території на даний момент потребують концепції вирішення як планувати, проектувати та будувати на їх території в майбутньому. В даному контексті необхідно розуміти, яка демографічна, економічна, географічна, природно-охоронна ситуації та інші аспекти, на прикордонних територіях, для подальшого розуміння як впроваджувати новітні та удосконалювати існуючі принципи та методи планування прикордонних територій та населених пунктів.

Отже, доцільно проаналізувати демографічний стан та розподіл населення України на її території та за її межами, для визначення майбутніх центрів тяжіння та напрямків у яких можуть розвиватися в майбутньому прикордонні населені пункти та території.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Демографічні процеси, міграція та проблеми, які виникають в наслідок цих явищ, це не нові питання для сучасної України та були предметом вивчення Воропаєва В.Г. [7], Панасюка В.М. [8]. Проте дана проблема не була настільки масштабною, як зараз, тому необхідно проводити аналіз та вивчати ці процеси, що дасть розуміння, в якому напрямку необхідно рухатися для розвитку України та її територій.

Мета дослідження. Дослідити можливість, перспективи та новітні методи розвитку прикордонних міст та територій в Україні.

Методи дослідження. В даному дослідженні можуть бути використані: метод порівняльного та звичайного аналізу відкритих даних та нормативних, нормативно-правових та методичних матеріалів.

Актуальність та новизна. Аналіз сучасного стану в прикордонних містах та територіях держави для визначення подальшої стратегії просторово-планувального розвитку прикордонних територій та населених пунктів з використанням наявного потенціалу.

Формулювання цілей, результати та їх обґрунтування, виклад основного матеріалу. Відповідно до звітів про внутрішнє переміщення в Україні складеними Міжнародною організацією з міграції [1] на 16 березня 2022 року було зафіксовано близько 6 478 000 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні. Дана цифра збільшувалася до травня 2022 року (приблизно 8 029 000 осіб). В подальшому дана цифра почала зменшуватися за рахунок деокупації деяких територій України, особливо значної території Харківської області, та того що населення почало повертатися в місця постійного проживання. Проте, станом на 25 вересня 2023 року оцінка загальної кількості ВПО становила близько 3 674 000 осіб, про що вказано в діаграмі кількості ВПО та осіб, що повернулися та частка ВПО та осіб, що повернулися (рис. 1).

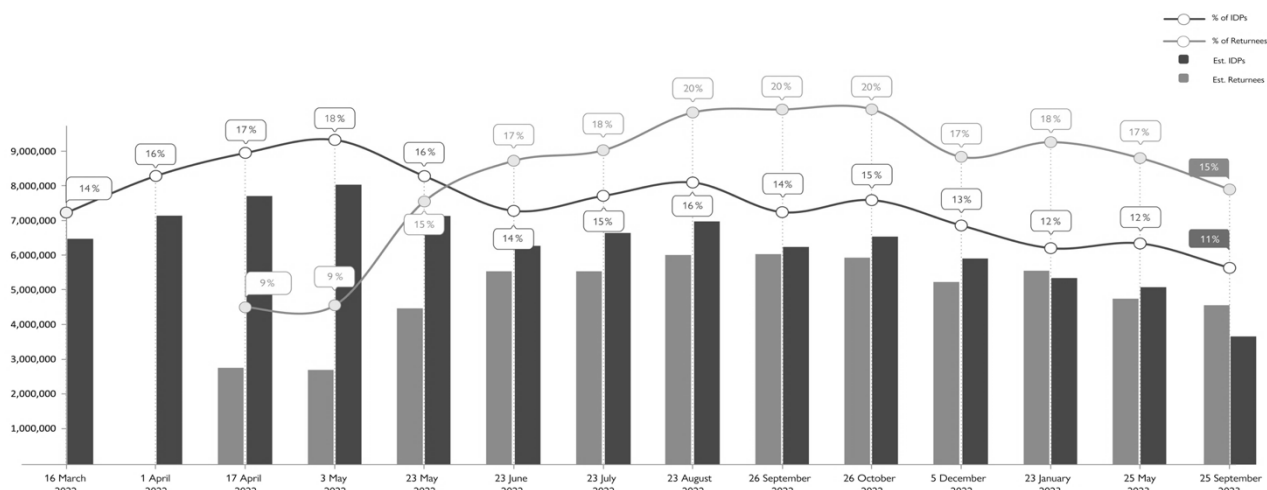

Рис. 1. Діаграма кількості ВПО та осіб, що повернулися та частка ВПО та осіб, що повернулися

При цьому, порівнюючи дані вересня 2023 року, з даними квітня 2024 року, видно що кількість повернень стабільно перевищує кількість ВПО в процентному співвідношенні – рисунок 2.

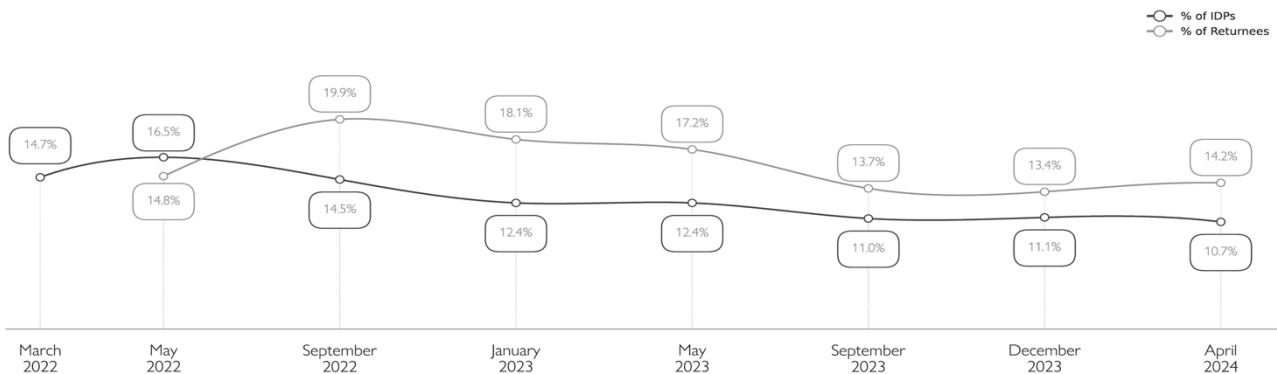

Рис. 2. Діаграма кількості ВПО та осіб, що повернулися та частка ВПО та осіб, що повернулися

Також, відповідно до даних звітів 5 основних областей походження ВПО є: Донецька, Харківська, Запорізька, Херсонська, Луганська області. В тому числі, 5 областей які приймають ВПО є: Дніпропетровська, Харківська, м. Київ, Київська, Одеська області. Відповідні дані наведені в процентному співвідношенні – таблиця 1.

Таблиця 1.

Області з найбільшим походженням ВПО та які найбільше приймають, ВПО

5 основних областей походження ВПО	% ВПО	
	09.2023	04.2024
Донецька область	24	22
Харківська область	22	20
Запорізька область	11	12
Херсонська область	11	14
Луганська область	8	7
Інші області	24	25
Топ-5 областей, що приймають ВПО	% ВПО	
	09.2023	04.2024
Дніпропетровська область	14	14
Харківська область	13	13
м. Київ	10	10
Київська область	8	8
Одеська область	7	7
Інші області	48	49

Майже половина загальної чисельності ВПО, визначеної у звіті, що становить **3 674 000 осіб**, походить лише з двох областей: Донецької (24%) та

Харківської (22%). Примітно, що Харківська область залишається областю з найбільш значним обсягом внутрішніх переміщень у країні [1]. У порівнянні з вереснем 2023 року, в квітні 2024 року ситуація стосовно вищевказаних областей кардинально не змінилася (22% з Донецької та 20% з Харківської областей відповідно). В тому числі і ситуація із загальною кількістю ВПО в країні, на квітень 2024 року, йде на спад, проте не кардинально – **3 548 000 осіб** [9].

Натомість, основною областю переміщення є Дніпропетровська область, яка приймає ВПО з різних, зокрема сусідніх, областей. У Києві та Київській області також зареєстрована значна кількість ВПО, що узгоджується з тенденціями, які спостерігалися у попередніх раундах. Це явище може бути пов'язане з тим, що безпекові умови та можливості працевлаштування у цих місцевостях вважаються кращими. Насамкінець, варто зазначити, що п'ять областей, що приймають найбільше ВПО — це області з найбільшим відсотком повернень серед загальної кількості осіб, що повернулися [1].

Крім цього, відповідно до інформації, яка розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства соціальної політики України кількість зареєстрованих ВПО на 6-те листопада 2023 року становить 4 892 020 осіб, та на липень 2024 року – 4 663 098 осіб [2].

Так, порівнюючи дані Міжнародної організації з міграції (МОМ) та дані Міністерства соціальної політики України можна сказати, що Харківська область є походженням ВПО для орієнтовно 1 000 000 осіб (22-20%), та прийняла близько 500 000 ВПО (13% за даними МОМ).

Ці та вищезазначені дані підтверджуються, а саме, у Харківській області на листопад 2023 року було зареєстровано: 518 813 осіб ВПО, з яких 58,6 % жінок та 41,4 % чоловіків, включно діти віком до 18 років (близько 96 000), а на липень 2024 року: 519 565 осіб ВПО, з яких 59,1 % жінок та 40,9 % чоловіків, включно діти віком до 18 років (близько 93 771) [2]. Враховуючі ці дані, та враховуючі те що в травні 2024 року в Харківській області активізувалися бойові дії із північно-східного напрямку кордону, видно що кількість дітей до 18 років в кількості ВПО зменшується, це можна пояснити тим, дітей вивозять за кордон, або до інших більш безпечних областей. Із дорослим населенням дані, змінилися також, проте не кардинально, в межах пів відсотку.

Також, відповідно до даних веб-сайті Operational Data Portal за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) на 29 жовтня 2023 року загальна кількість біженців з України по всьому світу близько **6 232 000 осіб**, з яких 5 839 900 осіб зафіксовані в Європі¹ та 392 100 біженців зафіксовано поза Європою² [3].

Вищезазначене твердження про переміщення осіб за кордон підтверджується УВКБ ООН, а саме на 13 червня 2024 вищевказана цифра становила: **6 554 800 осіб** загальної кількості біженців з України по всьому світу, та 5 996 500 осіб з яких зафіксовані в Європі [3]. Тобто кількість біженців більш ніж за півроку збільшилася на 322 800 осіб.

Так, з 24 лютого 2022 року, 26 072 045 осіб (на 11.2023) та 33 148 625 осіб (на 07.2024) перетнуло кордон України у бік Європи та 18 926 820 осіб (на 11.2023) та 29 010 830 осіб (на 07.2024) перетнуло кордон для в'їзду в Україну [3]. Тобто, порівнюючи дані щодо виїхавших за кордон та тих які повернули/перетнули кордон для в'їзду в Україну, можна сказати, що за кордоном залишаються близько від 7 145 225 до 4 137 795 осіб, які виїхали з України з 24 лютого 2022 року (ці дані не представляють реальну ситуацію та не є офіційними даними).

При цьому, загальна частка ВПО які повернулися³ складає 4 573 000 осіб.

Так, майже половина усіх осіб, що повернулися, в Україні проживає в місті Київ або Київській області (23% і 18% відповідно) [1]. Інші основні області повернення — Харківська (12%), Дніпропетровська (7%) та Одеська (5%). Серед тих, хто повернулися до звичних місць проживання з місць внутрішнього переміщення в межах України, більшість осіб повернулися зі Львівської області (9%), міста Києва та Київської області (по 8%), Вінницької (7%) та Харківської (6%) областей— таблиця 2. Особи, що повернулися з-за кордону значно більш зосереджені в західних областях, тоді як повернення в межах області були більш поширеними в Черкаській, Полтавській, Миколаївській та Одеській областях. Крім того, повернення з інших областей України були більш розповсюджені в центральних і північних областях [1].

Враховуючи вищевикладене, більше половини населення яке було вимушене виїхати з місць постійного перебування та проживання після 24 лютого 2022 року, повернулися до звичних місць проживання, а це орієнтовно – 57 % від найбільшої зафіксованої чисельності ВПО (8,029,000 осіб).

¹ відображає розрахункову кількість окремих біженців, які втекли з України з 24 лютого та зараз перебувають у європейських країнах. Цифри включають біженців з України, яким надано статус біженця, статус тимчасового притулку, тимчасовий захист або статуси через аналогічні національні схеми захисту, а також тих, хто зареєстрований в країні за іншими формами перебування (з 24 лютого 2022 року), як доречно/застосовно.

² відображає розрахункову кількість окремих біженців, які втекли з України з 24 лютого та наразі перебувають у країнах за межами європейського регіону. Цифри включають біженців з України, яким надано статус біженця, статус тимчасового притулку, тимчасовий захист або статуси за аналогічними національними схемами захисту, а також тих, хто зареєстрований в країні за іншими формами перебування (з 24 лютого 2022 року).

³ терміни «повернення» і «особа, що повернулася» вжито без обмежень щодо статусу на позначення будь-яких осіб, які нині перебувають у своїх звичних місцях проживання, в які повернулися після переміщення впродовж принаймні двох тижнів, починаючи з лютого 2022 р., незалежно від того, чи вони повернулися до цих місць з-за кордону чи з місць внутрішнього переміщення в межах України. Визначення не охоплює осіб, які повернулися в Україну з-за кордону, але не повернулися до своїх звичних місць проживання в країні.

Проте, близько 17,4 % населення виїхало за межі України (7 145 225 осіб) у порівнянні з чисельністю населення України на 1 лютого 2022 року – 41 130 432 осіб [4], та ще від 9 до 12% не проживають у своєму домі та місці свого постійного проживання.

Розбіжність між даними Мінсоцполітики та МОМ, щодо чисельності ВПО близько 1,2-1,1 мільйонів осіб, причиною цього це можуть бути різні причини: розбіжності та неточності в методах збору інформації; не всі особи, які повернулися до звичних місць проживання зняли реєстрацію ВПО, або не планували залишатися на довго після повернення і т.п.

Таблиця 2.

Області з найбільшим поверненням та останнім переміщенням

5 основних областей повернення	Частка осіб, що повернулися, %		Оцінка к-сті осіб, що повернулися	
	09.2023	04.2024	09.2023	04.2024
м. Київ	23	22	1 042 000	1 027 000
Київська область	18	15	808 000	709 000
Харківська область	12	15	567 000	702 000
Дніпропетровська область	7	6	323 000	283 000
Миколаївська область	-	5	-	218 000
Одеська область	5	-	241 000	-
Інші області	35	37	1 592 000	1 795 000
Топ-5 областей, що приймають ВПО	Частка осіб, що повернулися, %		Оцінка к-сті осіб, що повернулися	
	09.2023	04.2024	09.2023	04.2024
Львівська область	9	9	418 000	308 000
Київська область	8	7	389 000	271 000
м. Київ	8	7	379 000	245 000
Вінницька	7	7	310 000	240 000
Харківська область	6	8	276 000	231 000
Інші області	61	49	2 801 000	2 268 000

Враховуючи зазначене, взявши за приклад Харківську область, можна зробити аналітичний висновок, що із загальної кількості ВПО на травень 2022 року [5] (8,029,000 осіб) 23 % виїхало з Харківської області (у вигляді ВПО або за кордон), що становило орієнтовно 1 846 670 населення. Тобто, із загальної кількості населення 2 596 250 проживаючого на січень 2022 року у Харківській області [6], 71% покинули регіон. Так, згідно даних звітів наведених вище: кількість зафіксованих ВПО з Харківської області 808 280 осіб (22 % від загальної кількості ВПО в країні на вересень 2023 року), та 709 600 осіб (20 % на квітень 2024 року) тобто ті особи, щодо яких відсутня інформація про повернення становить близько 44 % від загальної кількості виїхавших. Також, кількість ВПО, які повертаються в місця постійного проживання та

повертаються за кордону збільшується з 567 000 осіб – 31 % (на вересень 2023 року) до 709 000 – 38 % (на квітень 2024 року) від загальної кількості виїхавших, і кількість ВПО з інших регіонів, які перебувають в області 518 813 осіб (на квітень 2024 року) та 519 565 осіб (на квітень 2024 року) – 28 %. Що разом становить 59 % (1 085 813 осіб) на вересень 2023 року, та збільшилось на квітень 2024 року – 66,5 % (1 228 565 осіб) від загальної кількості виїхавших та **42 %** (на 09.2023) та **47 %** (на 04.2024) від населення Харківської області на січень 2022 року.

Проте, враховуючи дані звітів, хоч і зберігається тенденція повернення в область осіб до свого місця постійного проживання та продовжується наплив о область (не на великий відсоток) осіб ВПО з інших областей, в плані демографічного розподілу в Харківську область з початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, повернулося або було заміщене за рахунок ВПО менше половини кількості населення, від того яке проживало на території області на початок січня 2022 року.

Слід зауважити, що всі дані вказані в даній статті не є точними цифрами, та є лише розрахунковими даними та в тому числі даними з офіційних веб-сайтів центральних органів виконавчої влади. Також вказані дані не враховують число людей, яких мобілізували, які наразі перебувають на війні та які загинули внаслідок збройних атак російської федерації.

Висновок. За рахунок аналізу демографічної статистики та географічного розподілу населення, на прикладі Харківської області, можна побачити, що значна частина населення, яка проживала в межах області, залишається за її межами в статусі ВПО, або біженців. Крім цього, відбувається відтік населення з країни за кордон. При цьому, заміщення кількості населення особами з інших областей не призводить до стабілізації популяції регіону на чисельність, яка становила у січні 2022 року. Дана ситуація все ще спричинена нестабільністю в регіоні, за рахунок постійних обстрілів, постійної загрози із сторони російської федерації та нових наступів з їхнього боку.

Проте, існує позитивна тенденція повернення населення до місць свого постійного проживання, так більше ніж за півроку в область частка повернень збільшилася з **31% до 38 %** населення, яке виїхало після 24 лютого 2022 року.

Дана ситуація свідчить про необхідність вирішення питання у розвитку та підтримки регіону в соціальному, економічному, та планувальному планах.

Постає питання у створенні центрів тяжіння населення в регіоні для подальшого збільшення економічного розвитку області в реаліях війни та післявоєнного періоду, та недопущення ситуації коли регіон перебуває на повному забезпеченні держави.

Існує потреба в перехопленні ініціативи для побудови концепції можливого розвитку прикордонних регіонів на прикладі Харківської області та міста Харкова, для подальшого використання даної концепції для інших регіонів України.

Список використаних джерел інформації

1. Звіти про внутрішнє переміщення в Україні, Міжнародна організація з міграції в Україні, раунд 13 (червень 2023 року) та раунд 14 (вересень 2023 року), <https://dtm.iom.int/ukraine>;
2. Е-Дані щодо внутрішньо переміщених осіб на території України, офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України, <https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/>;
3. Operational Data Portal, Ukraine Refugee Situation, <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>;
4. Чисельність населення та середня чисельність за періоди року «Архів за 2022 рік», офіційний веб-сайт Державної служби статистики України, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html;
5. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні Міжнародна організація з міграції в Україні, раунд 3 (травень 2022 року), <https://dtm.iom.int/ukraine>;
6. Демографічні дані по Харківській області у січні 2022 року, Головне управління статистики у Харківській області, http://kh.ukrstat.gov.ua/upload/publikacii/bul_dem_dani_01_01.2022.pdf;
7. Демографічні процеси в Україні як предмет політичного менеджменту, В.Г. Воропаєв, <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=557>;
8. Вплив демографічного фактору на розвиток соціальної інфраструктури в Україні, В.М. Панасюк, <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6025>;
9. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні Міжнародна організація з міграції в Україні, раунд 16 (квітень 2024 року) <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo?close=true>.

Pechenyi Oleksii,

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF DEMOGRAPHIC STATISTICS AND GEOGRAPHICAL DISPLACEMENT OF POPULATION IN MODERN UKRAINE AND IMPACT ON BORDER TERRITORIES

The invasion of the armed forces of the Russian Federation into Ukraine, which started on February 24, 2022, has caused serious losses to the fragile social and humanitarian situation in Ukraine, and a humanitarian catastrophe of a scale not seen in Europe since 1945 is now becoming increasingly probable. While the human and economic losses from the war continue to rise, the question arises of what to do after the war, and how to develop the affected settlements and regions, especially those located in the border areas.

An analysis and assessment of demographic statistics and the geographical distribution of the population in modern Ukraine was conducted, based on the data collected by various organizations and the government of Ukraine. The comparison of the two periods was made, which shows the situation with the population in the border regions of Ukraine and the country itself as a whole.

Keywords: demographic situation; internally displaced person (IDP); returnee; place of permanent residence; refugees

REFERENCES

1. Zvity pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini, Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii v Ukraini, raund 13 (cherven 2023 roku) ta raund 14 (veresen 2023 roku), <https://dtm.iom.int/ukraine>. {in Ukrainian and English}
2. E-Dani shchodo vnutrishno peremishchenykh osib na terytorii Ukrainy, ofitsiinyi veb-sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, <https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/>. {in Ukrainian}
3. Operational Data Portal, Ukraine Refugee Situation, <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>. {in English}
4. Chyselnist naseleння ta serednia chyselnist za periody roku «Arkhiv za 2022 rik», ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html. {in Ukrainian}
5. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii v Ukraini, raund 3 (traven 2022 roku), <https://dtm.iom.int/ukraine>. {in Ukrainian}
6. Demohrafichni dani po Kharkivskii oblasti u sichni 2022 roku, Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti, http://kh.ukrstat.gov.ua/upload/publikacii/bul_dem_dani_01_01.2022.pdf. {in Ukrainian}
7. Demohrafichni protsesy v Ukraini yak predmet politychnoho menedzhmentu, V.H. Voropaiev, <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=557>. {in Ukrainian}
8. Vplyv demohrafichnoho faktoru na rozvytok sotsialnoi infrastruktury v Ukraini, V.M. Panasiuk, <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6025>. {in Ukrainian}
9. Zvity pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini, Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii v Ukraini, raund 16 (kviten 2024 roku), <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naseleण्या-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo?close=true>. {in Ukrainian and English}